

Szulovszky János*

MEGSZÁLLOTTSÁG: ÉRTELMEZÉSEK,
PROBLÉMÁK, MEGFONTOLÁSOK

*Quidnam nos termine possessionis daemoniacae intellegamus,
illis, qui theologicae disciplinae catholicae ignari non sunt, constat.*

(Smit 1913. 55.)

Amióta 1976-ban napvilágot látott Erika Bourguignon azóta már klasszikusnak számító könyve,¹ immár könyvtárnyi publikáció foglalkozik különböző diszciplínák részéről és különböző megközelítésekben² az ún. *démoni megszállottság* jelenségével. Ez azonban ahelyett, hogy a problémakör tisztázásához vezetett volna, inkább kaotikus helyzetet eredményezett. Nem véletlenül szögezte le az egyik kiváló német vallástudományi kézikönyv *Besessenheit* című szócikkében Hartmut Zinser a következőket: „a megszállottság kifejezés alatt – a vallások történetében épp úgy, mint a vallástudományban és a kapcsolódó szakterületeken – olyan sokféle különböző állapotot értenek, hogy nem lehetséges meghatározni, hogy mi a megszállottság valójában”³

Ebben szerepet játszhatott az a körülmény, hogy a vonatkozó szakirodalmon, illetve az azt felügyelő tudósi hagyományon – Janice Boddy szavaival élve: – tetten érhető a „globális materializmus nyomása”.⁴ Olybá tűnik számomra, hogy a keresztény kultúrkörre irányuló kutatásoknál sajátos kétarcúság érhető tetten: miközben a zömében materialista⁵ szemléletű kutatók az egyházi latin nyelvből minden további nélkül átemelnek szóhasználatukba terminusokat (például *possessio*, *obsessio*, *circumsessio*), ezzel egyidejűleg nem mutatnak különösebb érdeklődést az iránt, hogy eredendően valójában milyen tartalmakat is jelöltek ezek a kifejezések, illetve, hogy a különböző természetfeletti hatások sajátosságairól az évszázadok során mi-

* A szerző az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Budapest) tudományos főmunkatársa. Elérhetősége: szulovszky.janos@btk.mta.hu.

1 Bourguignon 1976.

2 Lásd például: Boddy 1994; Cohen 2008.

3 Zinser 1990. 131.

4 Boddy 1994. 407.

5 Ezzel természetesen nem a kutatók személyes hitét kategorizálom, hanem a tudományos munkáikban tetten érhető világgépet nevesítem. Katherine Ewing az uralkodó megközelítésre a „reduktív ateista” terminust használja. Vö. Ewing 1994. 572.

lyen tapasztalatokra tett szert a keresztény irodalom.⁶ Amikor ezt szóvá teszem, egyáltalán nem azt várom el, hogy a kutatók a kereszténység belső értelmezésével egyetértsenek, megítélésem szerint csupán a jelenleginél alaposabb tájékozottság lenne kívánatos e téren. Kénytelen vagyok ugyanis igazat adni Johannes Smit több mint egy évszázaddal ezelőtt papírra vetett megállapításának, miszerint az, „hogyan mit értünk a démoni megszállottság szakkifejezés alatt, egyértelmű azoknak, akik számára nem ismeretlen a katolikus teológia tudománya”.⁷ Természetesen az autentikus keresztény irodalomban való jártasság nélkül is lehet maradandó tudományos eredményeket felmutatni, azonban úgy vélem, e háttérismeret hiányában gyakoribbak a félreértések és félreértelmezések.

Jóllehet, történész-etnográfusként a keresztény világkép⁸ talaján állva értelmezem a világot, amikor a következőkben a szakirodalom néhány, megítélésem szerint vitatható megközelítését veszem szemügyre, egyáltalán nem valamelyik egyház tételes nézeteit kérem számon, hanem csupán csak a filológiai pontosságot, a körültekintő és a szabatos fogalomhasználatot hiányolom.

A vita alapja

Mivel mind a nemzetközi, mind a magyar vallástudományi, folklorisztikai szakirodalom rendre olyan kifejezéseket használ, amelyek az egyházi latinban a megszállottsággal kapcsolatban már több évszázada ismeretesek, emiatt okkal feltételezhető, hogy a kutatásaikat *ugyanannak a jelenségkörnek* a folklorisztikai-vallástudományi megközelítésének tekintik, mint amelyről a bőségesen rendelkezésre álló ismeretei alapján az egyház véleményt és klasszifikációt alkotott – más-különbben nem lenne értelme éppen innen származó nevezéktant alkalmazniuk.

I. Értelmezési problémák

Megítélésem szerint a félreértések, félreértelmezések legfőbb oka az, hogy a *megszállottság* jelenségével foglalkozó kutatók jelentős része nincs tisztában azzal, hogy valójában milyen az az állapot, amelyet az egyházi latin *obsessio, possessio* elnevezéssel illet. Ehelyett előzetes elképzeléseik, történeti források és/vagy narratív elbeszélések, illetve más szerzők írásai alapján megkonstruált *megszállottság-*

6 Itt alapvetően az első kézből származó tapasztalatokat megfogalmazó művekre: misztikusok, szentek, gyakorló lelkipásztorok beszámolóira, exorcisták feljegyzéseire, manuáléira gondolok, nem pedig a demonológusok, inkvizitorok irományaira. Ez két, merőben eltérő forráscsoportot jelent. Erről bővebben: Szulovszky 2018a. 104.

7 Smit 1913. 55.

8 Erről lásd: Szulovszky 2017a, 2018a. 145–157.

képzetük, hogy ne mondjam: *víziójuk* köré építik fel – az olykor igencsak grandiózus – munkásságukat. Ezek a feltételezéseken alapuló elképzelések gyakran közelebb állnak az irodalmi fikcióhoz, mint a tényeken, filológiai adatokon nyugvó tudományos munkához. Mindezzel úgy szembesültem, hogy 1990-ben egy exorcista megbízással rendelkező római katolikus pap barátom meghívott, hogy legyek szemtanúja a sajátos szolgálatának. Így váratlanul módom nyílt e terület empirikus megismerésére. Más irányú tudományos kutatásaim mellett – a lehetőségeimtől függően különböző intenzitással – azóta gyűjtöm a természetfölötti megtapasztalásokról szóló beszámolókat. Böven volt alkalmam beszélni démoni hatásokat átél, illetve az Istennel való közösséget megtapasztalt emberekkel. A látottak-hallottak nem voltak összeegyeztethetőek a szakirodalom mérvadó interpretációjával. A meglátásaimat először *A szellemi világ néprajzi értelmezése* című előadásban összegeztem 2002-ben az *Áldás és átok, csoda és boszorkányság* című konferencián.⁹ Más irányú tudományos feladataim miatt csak hosszú évek múltán vettem elő újra e problémakört.¹⁰ Így született meg az *Ethnographia* című folyóiratnak elküldött s a Magyar Néprajzi Társaság folklór szakosztálya által rendezett vitailésen 2013 októberében ismertetett vitaindító tanulmányom.¹¹ Azóta a hozzászólások¹² végiggondolásaként napvilágot látott a *Vallás–világkép–tudomány. A keresztény tudományos értelmezési keret létjogosultsága* című könyvem,¹³ amelynek néhány tanulságát ismertetem e dolgozatomban.

A keresztény kultúrkörben a legintenzívebb Istentől jövő, illetve démoni hatás emberre gyakorolt következményeit tizenhárom szempont szerint egy táblázatban összegeztem.¹⁴ (1. táblázat) Úgy vélem, ennek elemzése és figyelembevétele fontos tanulságokkal szolgál a további kutatások számára.

1. táblázat: *Az emberre gyakorolt legintenzívebb természetfölötti hatások*

Forrása:	Istentől jövő	démoni
<i>Eredménye:</i>	<i>communio</i> (közösség)	<i>possessio</i> (birtokbavétel, megszállottság)
<i>Az entitás hatásának iránya:</i>	felemeli magához az embert	megfosztja méltóságától az embert

9 Az előadásom szövege rajtam kívül álló ok miatt nem került publikálásra a konferencia anyagát közreadó kötetben. Vö. Pócs (szerk.) 2004.

10 Az előadás-kézirat utóéletéről ld. Szulovszky 2018a. 11–14.

11 Szulovszky 2014a.

12 Klaniczay 2014; Mohay 2014; Pócs 2014; Vargyas 2014 – A hozzászólásokra adott rövid válaszom: Szulovszky 2014b.

13 Szulovszky 2018a.

14 Ez egyúttal segítséget nyújthat az isteni, illetve démoni eredetű természetfeletti hatások megkülönböztetéséhez is.

Forrása:	Istentől jövő	démoni
<i>Az emberi akarat szerepe a létrejöttében:</i>	pusztán az emberi akarat nem elegendő az eléréséhez; az isteni hatást nem lehet kiprovokálni	akaráttal kiprovokálható, de az egyén akarata ellenére is megtörténhet
<i>Az ember hozzáállása:</i>	ajándékként vágyik rá, szeretne az Istennel találkozni	rendszerint az ember akarata ellenére történik
<i>Az akarat érvényesülésének a lehetősége a hatás során:</i>	az egyén akaratának van mozgástere, „a próféta ura a próféta lélekének”	az akaratszabadság elvesztése, akaratlan cselekmények
<i>A tudat állapota:</i>	az esetleges „extázis” ellenére is a tudatánál van	öntudat elvesztése
<i>Emlékek az eseményről:</i>	emlékszik a vele történetekre	nem emlékszik a történetekre (amnézia)
<i>Kísérőjelenségek:</i>	öröm, felszabadultság	rosszullétek, félelmek
<i>Az élmény jellege:</i>	a szabadság beteljesedéseként éli meg	megkötözöttséghez, rabsághoz hasonló
<i>Az élmény utáni állapot:</i>	katarzis	letaglózottság, levertség
<i>Utóhatás:</i>	karizmák, lelki ajándékok	betegségek
<i>Viszony a szakralitáshoz:</i>	lelki buzgóság	szent dolgoktól való irtózás
<i>Viszony az egyházhoz:</i>	az egyén elköteleződése az egyházához megerősödik	eltávolodás az egyháztól

I. 1. Túltágított megszállottságfogalom

A „megszállottság” mibenlétét Vincent Crapanzano nyomán¹⁵ Pócs Éva ekképpen összegzi: „Elméletileg szorosan a transz pszichobiológiai állapotához, illetve – az etnopszichiátriában divatosá lett kifejezéssel – a normálistól eltérő vagy *módosult tudatállapotok* (ASC = *altered states of consciousness*) valamely fokozatához kötődik. Eszerint a transz a megszállottságélmény létrejöttének alapfeltétele, »pszichobiológiai kondíciója«. A szűkebb meghatározások szerint a megszállottság olyan ASC-állapot, amelyet úgy élnek meg (olyan élményben van részük, vagy úgy magyaráznak), hogy az egyén egy idegen szellem, entitás befolyása alá kerül; az entitás be is léphet az egyén testébe, benne lakhat, személyiségét megváltoztatja, illetőleg »megttestesül« az uralma alá vont »gazda« (*host*) személyben».¹⁶

¹⁵ Crapanzano 1987.

¹⁶ Pócs 2001b. 120. – E megfogalmazás angol változata: Pócs 2005. 84.

A *tágabb definíció* azt is megszállottságnak tekinti, ha az idegen szellem, entitás „nem hatol a megszállott testébe, csak ott van körülötte, kívülről támadja, tartja uralma alatt” az embert.¹⁷

Bármennyire is széles körben elfogadott és használt ez a definíció, úgy vélem, metodikailag megkérdőjelezhető és tudományosan nem kellően megalapozott. E meghatározás nem csak a tulajdonképpeni, az egyházi szövegekben latin terminológiával *possessió*nak vagy *obszessió*nak nevezett *teljes*, illetve *időleges megszállottságot* érti rajta, hanem az idegen szellem zaklatásának enyhébb fokozatait is. Ez meglehetősen önkényes és túl képlékeny meghatározás. Ugyanolyan indokolatlan *jelentéstorzítással* jár, mintha a legradikálisabb sebési tevékenységet alapul véve, ezentúl minden sebési beavatkozást *amputáció*nak neveznénk. Bár bizonyos kezek között voltaképpen így is van értelme (például vakbél-amputáció), ám mondjuk az „orramputáció” kifejezés esetében már nem lehetne tudni, hogy valóban csonkolás történt, vagy az orvos csupán csak – példának okáért – egy krumpiliformájú szaglószervert fitos nózivá szabott át.

Módszertanilag nehezen védhetőnek tartom azt az eljárást, hogy *két, egymástól jelentősen különböző állapotot vesz egy kalap alá a tág meghatározás*. Úgy vélem, a tudományos igényesség és szakszerűség terén érdemes a német szakirodalmi hagyományt követni, amely szabatosan nevén nevezi a jelenségeket: ami *démoni ostromlás* – az *Umsessenheit*, ami *megszállottság* – az *Besessenheit*. Joseph von Görres, a müncheni egyetem hajdani történészprofesszora a 19. század derekán a keresztény misztikáról írt alapvető munkájában az *Umsessenheit*, az ostromlottság latin megfelelőjének a *circumsessiót* tartotta, s ezt az állapotot következőképpen határozta meg: A gonosz princípium, amely nem észrevehető módon mindig az ember közelében van, ekkor megtapasztalható formában bevonul az ember látóterébe, különféle hatásokban megnyilvánul, s megkísérli – ekkor még sikertelenül – az embert a hatalmába keríteni. Egyelőre még idegenként áll vele szemben, és próbál hozzá utat találni. Tehát a gonosz még csak fenyegető méregként áll vele szemben, amely keresi a bejutást a belsejébe. Ahogy Görres fogalmaz, „miután felléptek erre az első fokra, és a két fél tetszik egymásnak, és megszokják egymást”,¹⁸ akkor következik a gonosz újabb támadása: nemcsak megnyilvánul, hanem be is hatol az életébe; nem csak erőszakot gyakorol, hanem kívülről le is győzi; megragadja az életet, megmérgezi a benne lakozó méreggel, miután, mint a kígyó a zsákmányát, ténylegesen bekebelezte. Ez a második fok a *possessio*, vagyis a megszállottság, németül: *Besessenheit*. Mint írja, egyáltalán nem szükséges, hogy a kettő együtt vagy egymás után következzen be: ahogy az utóbbi hirtelen, az előbbi nélkül is bekövetkezhet, ugyanúgy az ostromlottság is történhet anélkül, hogy a megszállottságot vonna maga után.¹⁹

17 Pócs 2003a. 211., 2007. 358–359.

18 Görres 1942. 7–8.

19 Görres 1942. 8.

I. 2. „Isteni és démoni megszállottság”

Az utóbbi 20-30 évben főként az angol nyelvű szakirodalomban széles körben elterjedt az *isteni és démoni megszállottság* kifejezése.²⁰ A kulturális relativizmus jegyében ez a megfogalmazás ugyan teljesen érthető, azonban mindenképpen vitatható.

Ahogy Pócs Éva írja, „ezek szokásos csoportosítása a szellemek mibenléte és az ember–szellem viszony irányulása alapján:

a) a szellemek támadó behatolása, erőszakos uralkodása (ezek természetesen leggyakrabban a »rossz« démonok, a halotti megszállottság részben ide tartoznak);

b) isteni megszállottság, amikor az istenség az embert pártfogásába veszi, uralma alá hajtja, illetőleg a testbe mint egy szent edénybe hatol;

c) a médiumizmus (*mediumship, mediumism*), amikor az ember mintegy közvetítőedénye egy másik ember vagy a közösség felé az istenség vagy a szellemek akaratának, illetve üzenetének, divináció esetében az emberek kérdéseire adott válasznak.²¹

Pócs maga is hangsúlyozza, ez a kategorizálás lényegében csak elméleti: „a gyakorlatban sokszor – hol a megszálló szellem ambivalenciája, hol a pozitív vagy negatív irányulás bizonytalansága miatt – nehézségek merülhetnek fel az isteni és démoni megszállás elválasztásában, kategorizálásában”.²²

Az *isteni és démoni megszállottság* átfogó fogalma használhatóságának a próbáját végezzük el a keresztény kultúrkörben a megszállottság szűkebb definíciója szerint a két entitásnak az emberre gyakorolt *legerősebb* hatását véve alapul. Ha szemügyre vesszük az 1. táblázatot, látható, hogy mind a 13 szempont *egymástól gyökeresen eltérő következményeket* mutat. Az isteni, illetve a démoni entitás emberre gyakorolt hatása kifejezetten ellentétesek. Az összemérésük már csak azért is elfogadhatatlan, mivel olyan alapvető körülményt hagy figyelmen kívül, hogy az egyiknél az érintett személy teljesen a tudatánál van, a másik hatásnál pedig amnéziában. A tudományos igényességgel összeegyeztethetetlen a felszínes hasonlóságokon alapuló kategorizálás, amely nem veszi figyelembe a *tartalmi* különbségeket. Az egyház, illetve a misztikusok tapasztalata az, hogy amikor Isten különös módon „betölti” az erre epedve vágyó embert, ezt a *communiót* az ember a szabadság beteljesedéseként éli meg. Ezzel szemben a démoni megszállottság legáltalában a *rabság, megkötöttség* fogalmával írható le. Az ördögi befolyás különböző típusai nem töltik el örömmel és békével az érintett embereket, alapvetően akaratuk ellenére lesznek szenvedő alanyai a démoni hatásoknak. Az érintett ember nézőpontjából a rabság, illetve a szabadság állapotát előidéző két entitást (a hatás tartalmától függetlenül, csupán a hatás ténye alapján), úgy vélem, megengedhetetlen ugyanazon terminológia alá vonni. Egyértelmű, hogy a keresztény

²⁰ Caciola 2003. 54–55.

²¹ Pócs 2001b. 120., 2003. 212. – Angol változata: Pócs 2005. 85.

²² Pócs 2003a. 241., vö. Pócs 2005. 124.

kultúrkörben nem hozható közös nevezőre a két különböző hatás, mivel gyökere-
sen ellentétesek a kísérőjelenségeik és létrejöttük feltételei. Minden józan gondol-
kodású ember megütközne azon, ha valaki a méregkeveréssel foglalkozókat (lásd
például az 1910-es, 1920-as években a férjüktől arzén segítségével megszabaduló
tiszazugi asszonyokat) és a hivatásukat gyakorló gyógyszerészeket a tudományos-
ság jegyében tipológiailag egyaránt a „gyilkosok” kategóriájába sorolná, pusztán
azért, mivel mindkét csoport tagjai mérget adnak másoknak. Mint a táblázat is
igazolja, a kereszténység esetében ugyanilyen súlyos hiba csupán *az idegen szellem
befolyása alá kerülés* ténye alapján „isteni és démoni megszállottságról” beszélni.
Az érvényesülő hatások merőben eltérő mivolta és következményei teljesen ellene
szólnak az ilyen tipologizálásnak. Ez az eljárás azért is érthetetlen, mivel a szakiro-
dalom – és nemcsak a teológiai! – már jó ideje hangsúlyozza az Istentől jövő, illet-
ve a démoni eredetű hatások különbözőségét. Ahogy Jürg Zutt 1972-ben publi-
kált, a téma szempontjából alapvető tanulmányában is rámutatott,²³ pszichológiai
szempontból élesen eltér e kettő.²⁴ A neves pszichiáter és neurológusprofesszor²⁵
éppen ezért a *megszállottság* (*Besessenheit*) fogalmát csak a démoni hatásra, a *be-
töltöttség* (*Erfülltheit*) kifejezést pedig az isteni eredetűre használta. A megfigyelé-
seim összecsengenek Zutt distinkciójával.

Összegezve elmondható, hogy *a széles körben elterjedt, „isteni és démoni meg-
szállottság” általános vallásfenomenológiai kategória használhatóságát egy szűkebb
metszeten, a keresztény kultúrkörben elvégzett tüzetesebb elemzés nem igazolja visz-
sza.*

Amikor a természettudományok terén egy nagy halmazon belül egy kisebb,
körülhatárolt halmazon ellenőrzik, hogy ott igaz-e minden körülményre az egész
halmazra megfogalmazott állítás, ha nem igazolódott, akkor készek levonni a
megfelelő következtetést. Úgy vélem, ha a tudomány embereiként tekintenek ma-
gukra, akkor ideje lenne szembenézniük a folkloristáknak, vallásfenomenológusoknak
és az összehasonlító vallástudomány művelőinek azzal a ténnyel, hogy immár bi-
zonyítást nyert, hogy *az „isteni és démoni megszállottság” fogalma nem használha-
tó univerzális vallásfenomenológiai kategóriaként.*

A táblázat tüzetesebb elemzéséből további pontosítások következnek.

23 Zutt 1972.

24 „Ich verstehe hier Erfülltheit und Besessenheit als unterscheidbare Steigerungen der Ergriffenheit. Erfülltheit ist Steigerung der Ergriffenheit durch das Liebenswerte, durch das Schöne, das Gute, das Wahre, das Göttliche. Solche Ergriffenheit kann zu Freude, Rausch und Ekstase führen. Besessenheit ist aber Steigerung der Ergriffenheit durch das Häßliche, das Böse, das Feindliche, das Falsche, das Teuflische. Solche Ergriffenheit führt zu Angst, Entsetzen und zum Erstarren.“ Zutt 1972. 11.

25 Munkásságáról lásd: Schönknecht 1999.

I. 3. A megszálltság mint kommunikáció

A szakirodalom közkeletű tétele szerint a „megszálltság a természetfelettel való kommunikáció egyik alapformája”.²⁶ Ha e kijelentés érvényességét megvizsgáljuk a keresztény kultúrkörben, akkor kiderül, hogy az időleges vagy a teljes démoni megszálltság perspektívájából nézve egyáltalán nem igazolódik ez az állítás (vö. 1. táblázat).

A latin *communicare* szó azt jelenti: „valamit közössé tenni, közösen tanácskozni, valamit átadni egymásnak”.²⁷ Márpedig – ahogy az a táblázatból is kitűnik – a *possessiót* az akaratszabadság elvesztése, akaratlan cselekmények, az öntudat elvesztése és amnézia jellemzi. Az ördög által előidézett megszálltság során a szenvedő fél nem képes aktív kommunikációt folytatni, a démon egyoldalúan csupán eszközül használja a testét. Tehát itt nem egyenlő felek békés „eszmecseréjéről” van szó, hanem a másik fél alávettségének demonstrálásáról, a démon erőfölényének kinyilvánításáról. Inkább beszélhetünk egyfajta egyoldalú hatalomfitogtatásról, mint arról, amit a *communicare* szó jelent. Érthetetlen, hogy miként lehet kommunikációról beszélni olyankor, amikor a démoni megszálltságot elszenvedő fél nem is emlékszik a vele történetekre.

De ha úgy tekintjük kommunikációs helyzetnek a megszálltságot, hogy a démon nem a megszállt személlyel, hanem rajta keresztül – a megszálltat pusztán mintegy mikrofonállványként használva – más emberrel folytat eszmecserét, akkor is erősen féloldalra billen ez a szituáció. Mert igaz ugyan, hogy például egy ördögűzés során az exorcizmust végző pap tud feltenni kérdéseket a démonnak, amelyre válaszokat is kaphat, azonban az első lépést ez esetben is a természetfölötti lény tudja csak megtenni, az emberi oldal nem tud kezdeményezni, akaratlagosan kiváltani egy ilyen helyzetet.

Úgy vélem, a túl tág jelentés kiüresíti az adott fogalom – a *kommunikáció* – tartalmát. Ennyi erővel akár egy diktatúráról is azt lehetne mondani, hogy az az „emberek közti kommunikáció egyik alapformája”, s egy meteorit becsapódását vagy egy vulkán kitörését a „természeti erők kommunikációja egyik alapformájaként” lehetne emlegetni.

A keresztény tapasztalat szerint a *démoni megszálltsággal ellentétben az Isten-nel való találkozás viszont már okkal nevezhető egyúttal kommunikációs aktusnak is, mivel érvényesek rá a kommunikáció ismérvei*. Ahogy azt Karl Rahner nyomán Hoppál Kál Bulcsú hangsúlyozza, Isten önmagát adja a kommunikációban, s mivel ez az isteni önközlés önközlés a szó legszigorúbb értelmében, ezért méltán tekinthető az isteni kommunikáció a legmagasabb rendű kommunikációnak.²⁸ „Istennek a viszonya (...) a világhoz, hozzánk, Isten feltárulkozását, megnyilatkozását,

26 Pócs 2001b. 120.; „Possession is one of the basic forms of communication with the supernatural.” Pócs 2005. 84., 2007. 358–359. Lásd még: Klaniczay–Pócs (eds.) 2005.

27 Lásd például: Valpy 1828.

28 Hoppál 2007.

tehát a kommunikációt (*communicatio*), a közösségteremtő kommunikációt (*communio*) jelenti”.²⁹ Nem véletlenül használják a keresztény misztikus megtapasztalásra a *communicare* szóval közös gyökerű *communio* szót: ilyenkor ugyanis az egyén akaratának van mozgásteret, az esetleges „extázis” ellenére is tudatánál van, emlékszik a vele történetekre, az ember ilyenkor gyakran képi, gondolati, vagy hallható instrukciókban részesül, de Istennel akár kifejezett dialógus is kialakulhat. Ahogy a teológus fogalmaz: a keresztény misztikus nem a „mindennel” válik eggyé, hanem *a személyes Istennel jut közösségre*, boldogító találkozásra, amelynek feltétele az erre való nyitottság és vágyakozás. „Nem olvad be, s ezzel nem tűnik el személyisége, hanem e közösség (*communio*) kapcsán elmélyül és kibontakozik a saját személyisége.”³⁰

I. 4. A tranz mint a megszállottságélmény létrejöttének alapfeltétele

A szakirodalomban általánosnak tekinthető vélemény szerint a *tranz* a megszállottságélmény létrejöttének alapfeltétele, „pszichobiológiai kondíciója”.³¹ Ez az állítás azonban a keresztények erőteljes Isten-megtapasztalására nem érvényes. Napjaink misztikusai, illetve a pünkösdi/karizmatikus megújulás tapasztalatai szerint, az érintett ember – a démoni megszállottságot elszenvedővel ellentétben – pontosan emlékezik a vele történetekre, s még ha esetleg olykor kísérője lehet is intenzív fizikai élmény, *ez nem jár tudatvesztéssel vagy módosult tudatállapottal*.³² Ezt az állapotot nem lehet mesterségesen, valamiféle „pszichobiológiai” eszközzel kiváltani.

Erről már Avilai Szent Teréz (1515–1582) is világosan beszélt. A saját korának nyelvén, vagyis más terminológiával, mint napjainkban, ám egyértelműen óva intett az emberi erőfeszítések árán elért „meditációtól”, az autohipnózissal vagy egyéb más módon megtapasztalt élményektől.³³ Határozottan kijelenthető, a „belső várkastély” negyedik és ötödik lakosztályába – ahova Teréz a misztikus szemlélődés imáját helyezi – nem lehet átkulccsal bejutni. Az ún. „belénk öntött szemlélődés” Isten ajándéka. Vágyakozni lehet rá, de kierőszakolni nem.³⁴ S ez az állapot

29 Hoppál 2007. 236.

30 Gál 1996. 15.

31 Bourguignon 1973; Crapanzano 1987. 14; Pócs 2001. 120., 2005. 84.

32 Legalábbis oly módon, hogy a diszkurzív gondolkodás kiiktatódná.

33 Ahlgren 2005; Szeghy 1990.

34 „Jellemző, éspedig legjellemzőbb vonása az, hogy az ember nem maga idézi elő, hanem úgy jön rá az emberre, egészen váratlanul (...) Amint a legértékesebb kereskedelmi cikkeknek vannak értéktelen utánzatai; amint van talmi arany, hamis gyémánt és üvegyöngy, úgy van a mámor imájának, illetve a természetfölötti szemlélődésnek is egy nem ritka hamisítványa, az autohipnózis. Az egyháztörténelem sokat beszél róla. Ezt gyakorolták az Athos-hegy hezihasztái, a köldöknézők, akik magányba vonulva addig nézték mereven testük közepét, amíg valami kellemes bódultság vett rajtuk erőt. Ez van gyakorlatban manapság is szélső keleten s Japánban magam is sokat hallottam róla. Szent Terézia anyánk is emlegeti, s néha igen érlyes eszközöket kellett alkalmaznia, hogy az ilyen tévedésekbe esett lelkeket kijóza-

– vagy ahogy egy mai gyakorló misztikus fogalmazza, ez az Istentől kapott „mozi-zás”³⁵ – nem jár az értelem kikapcsolásával. „Az »összeszedettség imája«, más szóval »szerzett szemlélődés« vagy kevésbé helyes kifejezéssel »természetes szemlélődés«, amelyről Teréz tanít, messzemenően nem azt jelenti, hogy (...) a diszkurzív gondolkodás megpihen. Lelassul, megnyugszik, de nincs megkötve. A logika nincs lehetetlenné téve, nem kerülünk elváltozott tudatállapotba, az értelem kontrollja nem szűnik meg” – hangsúlyozza a teológus Kovács Gábor.³⁶ Tehát **a keresztény misztikánál nem játszik szerepet a transz mint létrejöttének alapfeltétele.** Ennek elismeréséhez még csak el sem kell fogadni a keresztény értelmezési keret létjogosultságának a gondolatát, elég csupán alaposabban megismerni a vizsgált jelenségek sajátosságait (vö. 1. táblázat).

I. 5. Megszállottságtapasztalat helyett halmozott spekuláció

Mivel a „közelmúlt Európájában kutató folklorista vagy etnológus – hacsak nem az újkori okkult médiumizmus (például a szellemidézés ismert, értelmiségi körökben gyakorolt formái) vagy a New Age-szekták Szentlélek által megszállt gyülekezeteit³⁷ [sic!] kívánja tanulmányozni – megszállottak és megszállottságrítusok helyett inkább csak ezek elbeszél emlékeit találja, ebből és a közbeszéd vagy a folklor-műfajok metaforáiból tudja csak rekonstruálni a szimbolikus rendszereket” – szögezi le a témakör jeles kutatója,³⁸ s ennél fogva megszállottságnak tekint mindazt, „amiről a megszállottság kulturálisan meghatározott metaforikus kifejezőmódjával **beszélnek**”.³⁹

Ha a megszállottakkal a közvetlen, személyes tapasztalatszerzésre nem is kínálkozik sűrűn lehetőség, azonban könnyen elérhetőek egyházi beszámolók a megszállottság állapotáról. Bourguignon könyvével egy esztendőben jelent meg *Mala-*

nítsa. Azok ugyanis szentül meg voltak győződve, hogy elragadtatásaik vannak.” (Szeghy 1990. 81, 86–87.)

35 Saját gyűjtés, Budapest.

36 Kovács 2006. 73.

37 Érthetetlen, hogy a szerző egybemossa a Vízöntő-ideológia jegyében fogant, különböző szinkretista törekvéseket azok legelkötelezettebb ellenfeivel, a keresztény karizmatikus közösségekkel, tartozzanak azok bármely gyülekezethez vagy történeti egyházhoz. Ráadásul mind az újpogányságnak is nevezett *Új Korszak*-mozgalomról, mind pedig a kereszténységen belül a pünkösdisták/karizmatikus megújulásról könyvtárnyi a hazai és a nemzetközi szakirodalom. Pócs vélelmétől eltérően a sokrétű és különböző gyökerű New Age-mozgalom – amelynek közösségei a pejoratív töltetű szektaminősítés ellen bizonyára élénken tiltakoznának – egyáltalán nem tartozik a kereszténység körébe, éppen ezért teljességgel érthetetlen és indokolatlan velük kapcsolatban a Szentlélek emlegetése. – Kiváló áttekintést nyújt a New Age-ről keresztény kritikája: Gál 1996. Több kiadásban is.

38 Pócs 2001b. 121. – Másutt: „ritkán találkozunk megszállottakkal és megszállottságrítusokkal, inkább csak ezek elbeszél emlékeivel: a teljes rendszereknek a töredékes elemeiből, *narratív metaforáiból* tudjuk csak rekonstruálni a szimbolikus rendszereket” Pócs 2003a. 215. – Kiemelés tőlem. Sz. J.

39 Pócs 2003a. 215–216. – Kiemelés tőlem. Sz. J.

chi Martin öt, jól dokumentált, recens amerikai ördögűzést közreadó vaskos kötete,⁴⁰ – e műve azóta több kiadásban is hozzáférhető –, s ugyancsak 1976-ban egy magyar jezsuita, *Kővári Károly* is publikált a témában egy szintén figyelemre méltó kiadványt.⁴¹ Az 1990-es évektől kezdve pedig sorra látnak napvilágot a gyakorló ördögűzők tapasztalatairól szóló beszámolók.⁴² Úgy vélem, az ezekből leszűrhető tanulságok a megszállottságstúdiumoknak is a hasznára váltak volna. Ennek elmulasztásában közrejátszhatott az a tudománytörténeti sajátosság, miszerint a „magyar néprajz egyik sajátos vonása, hogy elsőleges forrása nem a megfigyelés, hanem az emlékezet”⁴³

I. 5. 1. Amnézia és megszállottság

Már csak azért is érdemes lett volna az exorcisták beszámolóit is mérlegre tenni, mert azok egyöntetűen megegyeznek abban, hogy *a démoni megszállottság amnéziával jár együtt, az illető nem emlékszik, hogy ilyenkor mi történt vele*. E körülmény egyáltalán nem számít újdonságnak. **Már több évszázada ismert tény, hogy a démoni megszállás során a megszállt személynél amnézia lép fel.** A középkor egyik nagy női szentje, Bingeni Szent Hildegárd (1098–1178) szavaival élve, ilyenkor „az ember lelke mintegy kábulatba esik, nem tudva arról, mint tesz a test húsa”.⁴⁴ E körülményre ismereteim szerint és számomra érthetetlen módon a megszállottság jelensége kapcsán mind ez ideig nem reflektált a folklorisztikai-vallástudományi szakirodalom, holott igazán fontos momentumról van szó. Ugyanis ez azt jelenti, hogy *az ún. megszállottságnarratívák aligha kapcsolódhatnak a legintenzívebb démoni hatás, az emlékezetkieséssel járó tényleges megszállottság állapothoz*. Ebből egyrészt az következik, hogy nem helyénvaló a legerősebb ördögi befolyás egyházi terminusait (*megszállottság, obsessio, possessio*) használni erre, másrészt pedig indokolt fenntartásokkal élni, ha valaki saját megszállottságélményéről mesél. Vajon mennyire színezi ki mondandóját? Valóban a legerősebb démoni befolyás: megszállottság alatt állt-e?

I. 5. 2. Duális térszerkezet tételezése – eltúlzott oppozícióval

A megszállottság értelmezésének olykor részét képezi *egy archaikus duális térszerkezet tételezése* is: „az emberben vagy a Sátán, vagy az Isten lakik, a keresztteléssel mint ördögűző rítussal megtisztított embert a Szentlélek szállja meg, azáltal lesz a keresztyények közösségének tagja. Tehát a keresztyény ember az obsessio értelmé-

40 Martin 1976.

41 Kővári 1976.

42 Ld. pl. Kővári 1976; Martin 1976; Gutwenger 1992; Amorth 1994, 2009, 2010; Rodewyk 2001; Fortea 2006; Bamonte 2015, 2016.

43 Szabó 2008. 247.

44 Az akkor még csak boldogként tisztelt Hildegard szavait idézi Delrio 1617. 415: „anima interim quasi sopita et ignorante, quid caro corporis factat?”

ben így vagy úgy »állandó« megszállott”.⁴⁵ Másik megfogalmazásban: az „ember világának két térfelét vagy az Isten (Szentlélek), vagy a Sátán tartja mintegy megszállva (a circumpossessio/obsessio általános értelmében) – más lehetőség nincs”.⁴⁶

A fentebb idézet szövegekben megnyilvánuló szemlélet már korábban is tetten érhető. Egy 2001-ben publikált tanulmányban többek között ez áll: „Az újszülött eleve a Sátán által megszállott állapotban van”.⁴⁷ Mivel az általam ismert keresztény egyházak és gyülekezetek tanításában nincs ilyen elgondolás, megnéztem, mire alapozta a szerző ezt a meglehetősen meghökkentő kijelentését. Ellenőriztem az általa citált műveket,⁴⁸ s kiderült, hogy *félreértés történt, mivel azok egyáltalán nem támasztják alá az idézett állítást*.⁴⁹ Olybá tűnik számomra, e filológiai hibából sarjadt ki az idézett, megítélésem szerint meglehetősen túlzó duális oppozíció, amely az embert a transzcendens erők magatehetetlen bábjának tekintve, egyáltalán nem számol tényezőként az emberi akarat szabadságával. E meglehetősen életidegen hipotézis egyszerű és alapvető cáfolatát a folklorista Horváth Sándor ekként fogalmazta meg: „Ha elfogadjuk a kizárólag megszállott emberek létezését, nem lehetne ateistákkal találkozni”.⁵⁰

I. 5. 3. A látószög torzítása

A vitatott megfogalmazásra talán az szolgál magyarázatul, hogy csupán az Istenre és az ördögre vonatkozó narratívákra szűkült le a szerző figyelme, s így ezeket abszolutizálta, elkövetve azt a hibát, mint amit az jelent, amikor egy népeiség

45 Pócs 2003a. 245.

46 Pócs 2003b. 114.

47 Pócs 2001a. 185.

48 Pócs 2001a. 186. 197. jegyzet.

49 A hivatkozott tudós teológus, Franz Joseph Dölger tisztában volt vele, hogy amikor az egyház „az exorcista rítust katekumeneken illetve megkeresztelendőkön végrehajtotta, mindig is nagyon jól tudta, hogy ilyenkor nem olyan megszállottságról van szó, melyben fizikailag jelenlévő démonokat kell a testből kiűzni, hanem a sátánnak minden meg nem keresztelt ember (kivéve az Istenember és az Ő szeplőtelenül fogantatott szűz édesanyja) fölötti szellemi hatalmáról” (Barth 2002). A hivatkozott alapművében Dölger ebben az értelemben beszél „a meg nem kereszteltek etikai megszállottságáról”. E kifejezést értelmezhetette félre Pócs. Ellenőriztem *Georg Barton* szócikkére való hivatkozását is. Ez ugyan valóban a *James Hastings* által szerkesztett *Encyclopaedia of Religion and Ethics* című kiadványban jelent meg 1918-ban, de nem a VII., hanem a X. kötetében, s a Pócs által pontatlanul citált rész nem a 135., hanem a 138. oldalon olvasható. *Egyáltalán nincs szó benne sem a gyermekkeresztségről, sem pedig arról, hogy az újszülöttek eleve az ördög által megszállottak lennének!* (A szócikk vonatkozó részének reprodukciója: Szulovszky 2018. 82. 1. kép.) A keresztelő-szertartás exorcizmust is tartalmazó mozzanatait Barton a *katekumenek*, vagyis a kereszttség felvételére jelentkező *felnőttek (!)* kapcsán említi (Barton 1918. 138., vö. Hamman 1987. 201–208; Söveges 1993. 42–43.). A különböző vallások beavatási szertartásain már átesett, felnőttként megtért és kereszténnyé lett emberek miatt volt hajdan szükség az exorcizmusra a keresztelés előtt – ahogy ezt Müller Róbertet idézve már a vitaindító dolgozatomban is hangsúlyoztam (Müller 1926. 61–64.; Szulovszky 2014a. 167.).

50 Horváth Sándor 2017. december 16-án kelt lektori véleményéből.

egészségügyi állapotát csupán csak a kórházi zárójelentések alapján rajzoljuk meg, tudomást nem véve az orvosi kezelésre nem szorulók sokaságáról. Abban teljesen igaza van a szerzőnek, hogy a kereszténység szerint az emberi élet útja alapvetően vagy az Isten, vagy az ördög felé irányul, s nincs harmadik út; azonban az általa vázolt két pólus között van kifejezett transzcendens hatás nélküli élettér is, az úton lévő ember nincs folyton érezhető és megtapasztalható módon kitéve a természetfölötti tényezőknek. *Isten vagy az ördög erőteljes befolyása inkább rendhagyónak számít, nem pedig hétköznapi normának.* Hiába szeretnének az Istennek átadott életű emberek állandóan Isten jelenlétében lenni, erre ugyan lehet törekedni, ám itt, e földön ez a Teremtőnek többnyire csak időszakos ajándéka, ezért is hasonlítják a szentek sivataghoz vagy sötét éjszakához azt az állapotot, amikor tartósan nem érzik Istennel közösségben magukat. De akár lehetne utalni a pünkösdi vagy karizmatikus megújulásról szóló gazdag irodalomra is, amelyből ugyancsak kitűnik, hogy például az ún. *kenet* nem állandó állapot, az jó esetben az aktuális szolgálathoz kapcsolódó isteni ajándék.⁵¹

II. Problémás fogalomhasználat

II. 1. *Circumpossessio*

„Az ördögre vonatkozó néphitadataimból kétféle megszállottság-értelmezés rajzolódik ki: a megszálló vagy a testébe megy az embernek, miáltal az »ördögiesül« – ez a *possessio*, vagy csak kapcsolatban van vele, »kívülről« tartja állandó befolyás alatt – ez az *obsessio* vagy *circumpossessio*” – szögezte le egyik tanulmányában Pócs Éva.⁵² A professzor asszony saját bevallása szerint az utóbbi két kifejezést a jeles evangélikus hittudóstól, Ernst Benz (1907–1978) professzortól vette át.⁵³ Azonban a „*circumpossessio*” fogalmát nem meríthette Benz hivatkozott tanulmányából, mert *abban sehol nem fordul elő* ez a kifejezés.⁵⁴

Olybá tűnik számomra, hogy a *circumpossessio* kifejezés egy pontatlan emlékkép, egy kisebb tollhiba eredménye.⁵⁵ Ugyanis sem a 16–17. századi fontosabb

51 Lásd például: Hinn 1992.

52 Pócs 2001a. 157.

53 Lásd például: Pócs 2003a. 211. 5. jegyzet, 2005. 85., 2014. 187.

54 A professzor asszony *Megszállottságjelenségek, megszállottságrendszerek* című tanulmányában (Pócs 2003a. 211. 5. jegyzet), de más munkáiban is (pl. Pócs 2005. 86.) ezen állítása alátámasztására Benz publikációjának 137–139. oldalaira hivatkozik, ám sem ott, sem a dolgozat további lapjain nem található meg a *circumpossessio* kifejezés (vö. Benz 1972. 125–147). Egyébként Pócs több említett tanulmánya más helyein is akadnak filológiai pontatlanságok: például a szóban forgó konferenciakötetnek nem Benz, hanem *Jürg Zutt* volt a közreadója: lásd Pócs 2003a. 212. 8. jegyzet, vö. Zutt 1972.

55 Erre utal az is, hogy például a *Megszállottságjelenségek, megszállottságrendszerek* című tanulmánya szövegében a *circumpossessio* mellett lényegi megszállottság értelemben két ízben előfordul a *circumsessio* kifejezés is: lásd Pócs 2003a. 221., 239.

demonológiai munkákat átlapozva,⁵⁶ sem a 19–20. századi szakirodalomban⁵⁷ nem találok ezzel a szóval, s az alapvető latin glosszáriumok (*Du Cange, Menge*) régiebb és újabb kiadásai sem ismerik. E kifejezés szó szerinti fordítása kb. „körös-körül bennülés” lenne, ám igekötőként a *circum* rendszerint *kívülről* való körülvételt jelöl (*circumdo* körülvesz, *circumducere* bevon stb. – elég bármelyik nagyobb szótár *circum-* kezdetű igéit átfutni.) Amikor 2017. július 24-én beírtam a *circumpossessiót* a Google keresőjébe, az eredmény csupán 21 találat lett,⁵⁸ s ezek az adatok szinte kivétel nélkül visszavezethetőek voltak – részben közvetlenül, részben közeli munkatárs, illetve tanítvány révén közvetve – Pócs Éva megfogalmazásaihoz.

Bármelyikünkkel megeshet hasonló tollhiba, mint az elnyűhetetlen szorgalommal, fáradhatatlanul dolgozó professzor asszonnyal a *circumpossessio* kapcsán. Aki írásra adta a fejét, az tudja jól, az ember vak a saját szövegével szemben. Éppen ezért multhatatlanul fontos, hogy visszajelzéseket kapjunk, ha hibázunk, vagy pontatlanul fogalmazunk. Jóllehet, éppen elsősorban Pócs Éva iskolateremtő és szervezőmunkásságának köszönhetően immár népes kutatói kör foglalkozik a transzcendencia problémakörével, sajátos módon e csaknem két évtizede közreadott kifejezés⁵⁹ téves mivoltára mind ez ideig senki nem hívta fel a figyelmet. Ennek használatával kapcsolatban – két zárójel beiktatásával: „circum(pos)sessio” – csupán Bárh Dániel tett bizonyos fenntartásokat jelző gesztust a zombori ördögűzőről 2016-ban megjelent könyve egyik helyén,⁶⁰ ám ehhez az eljárásához egyáltalán nem fűzött semmilyen indoklást vagy magyarázatot, ráadásul a korábbi dolgozataiban ő is minden további nélkül átvette e fals fogalmat.⁶¹

II. 2. *Obsessio*

Ernst Benz Pócs Éva által is említett művében számos gondolatot és megfogalmazást Adolf Rodewyk (1894–1989) jezsuita atyától vett át, természetesen a megfelelő hivatkozással.

Rodewyk számos demonológiával és exorcizmussal foglalkozó alapvető mű szerzője.⁶² Az *ostromlottságot* jelentő *Umsessenheit* *obsessióval* való megfeleltetése

56 Például Thyraeus 1594; Menghi 1588, 1644; Deacon–Walker 1601; Eynatten 1635; Brognoli 1651; Surin 1683

57 Például Görres 1842; Smit 1913.

58 Ugyanakkor a *circumsessióra* 3500, a *circumcessióra* 693, s a *circumincessióra* mintegy 13 400 találatot adott ki ugyanez a kereső. Árukkodó, hogy míg a *circumcidere* főnévi igenévre 2190 találat adódott, addig a *circumpossidere* főnévi igenévre: nulla.

59 Minden bizonnyal először 1999 októberében hangzott el a Budapesten *Demons, Spirits and Witches* címmel megrendezett nemzetközi konferencián (vö. Klaniczay–Pócs 2005. 1., Pócs 2005. 85.).

60 Bárh 2016. 213.

61 Például: Bárh 2103a. 96., 2013b. 149., 2014. 46., 2015. 571.

62 Például: Rodewyk 1950, 1951, 1952, 1953, 1963, 1966, 2001.

is a jezsuita páterre vezethető vissza. Ez azért figyelemre méltó, mert korábban még Rodewyk is tartotta magát a *Rituale Romanum* több évszázados fogalomhasználatához, s feketén-fehéren a megszállottságot jelentő német *Besessenheit* latin megfelelőjének tartotta az *obsessiót*.⁶³ E körülményre, a kifejezés eltérő értelmű használatára – Benzzel ellentétben – Rodewyk szükségesnek tartotta felhívni a figyelmet: „A *possessio*–*obsessio* latin kifejezéseket a mai napig is gyakran használják a megszállottságra (a *Rituale pl. obsessio*-nak nevezi)”.⁶⁴

Még ha olyan szaktekintélyek is tették, mint Rodewyk⁶⁵ és Benz, meggyőződésem szerint nem elfogadható eljárás egy régi bevett fogalom átdefinálása,⁶⁶ mert az végső soron csak zavart és félreértést szül. Ha egy fogalom eredeti jelentése nem azt fejezi ki, mint amit mi szeretnénk érteni rajta, akkor egész egyszerűen más fogalmat kell keresni, vagy egy egészen új szabatos kifejezést alkotni.

Egyébként Rodewyken és Benzen kívül mások is akadtak és akadnak ma is, akik az ördögi támadás enyhébb válfaját készek a latin *obsessio* kifejezéssel illetni,⁶⁷ azonban megítélésem szerint ez nem igazán helyénvaló, mint ahogy ennek az átvétele sem. Ugyanis az *obsessio* és a *possessio* kategóriája között lényegesen szorosabb a kapcsolat, mint azt némelyek vélik. Amint nagy ívű összegzésében Johannes Smit rámutat: *circumsessio* az a fajta démoni zaklatás, mely során a démon az emberen kívülről mintegy rajta ül, lenyomja, tetteiben akadályozza és különböző módokon sújtja; *possessio* pedig az, amikor a démon elfoglalja az emberi testet, ott lakik, és a megszállt ember lehetőségeivel zsarnoki uralommal visszaél, akár többé-kevésbé (*proprie obsessio*, részleges/időleges megszállottság), akár oly módon, hogy az ember saját cselekvése szinte teljesen akadályozott (*proprie possessio*, tulajdonképpen, teljes megszállottság).⁶⁸

Az egyházi nyelv legalább 1614 óta az *obsessio* kifejezés alatt a megszállottság-állapotot érti, ugyanis a *Rituale Romanum* latin szövegének *De Exorcizandis Obsessis a Daemonio* című fejezete rendelkezik az ünnepélyes ördögűzés szertartásá-

63 Lásd: „ein Unterschied zwischen Besessenheit (obsessio) und Umsessenheit (circumsessio) gemacht wird” – Rodewyk 1950. 474.

64 „Die lateinische Ausdrücke *possessio*–*obsessio* werden bis heute noch oft für *Besessenheit* gebraucht (das *Rituale* sagt z. B. *obsessio*).” Rodewyk 1963. 209.

65 A *Besessenheit* és *Umsessenheit* közötti lényeges különbségek részletesen kifejtését lásd: Rodewyk 1963. 209–217.

66 Rodewyk minden bizonnyal August Saudreau nevezetes könyve hatására módosított korábbi álláspontján (vö. Saudreau 1921. 270–274.).

67 Például: Landmann 1976. 267.

68 „Atque per *circumsessionem* intellegimus illam daemonicam vexationem, qua daemon hominem extrinsecus quasi obsidet, in operibus impedit variisque modis affligit; *possessionem* vero denominamus vexationem, quando daemon corpus hominis invadit ibique habitat, et possessi hominis facultatibus tyrannica dominatione abutitur, sive magis minusve (*proprie obsessio*) sive tali modo, ut propria hominis operatio fere totaliter sit impedita (*proprie possessio*)” (Smit 1913. 56.).

ról (*Ritus Exorcizandi Obsessos a Deamónio*).⁶⁹ Tehát korántsem véletlen: a 18. századi magyarországi ördögűzéssel kapcsolatos iratokban – és hozzáfűzhetjük: a kor nyugat-európai anyagában – még szinte sehol nem fordul elő a *possessio* kifejezés, viszont annál inkább az *obsessio* szó és annak származékai (*obsessus/obsessa*).⁷⁰ Még a 19. század közepén is ez volt a helyzet: a Magyar Tudós Társaság rendes tagja s a szombathelyi Püspöki Papnevelő Intézetben a keleti nyelvek tanára, Nagy Nepomuki János által 1845-ben közreadott *Latin magyar köztanulatos egyházi műszótára az obsessusra* a „megszállott, ördög szállott, ördögös” jelentéseket hozza, míg a *possessio* „helység” jelentésén kívüliek mind kizárólag és kifejezetten jogi értelműek.⁷¹ Ha bárki megnézi az *obsessio* szót egy valamire való latin szótárban, akkor látja, hogy jelentése gyanánt ott áll: „megszállottság”. Másik irányból közelítve, Magyar László András művelődéstörténeti fogalomgyűjteménye a „megszállott” kifejezést többek között ekként magyarázza: „a latin *obsessus* tükröfordítása: azon a képzeten alapul, hogy a démon vagy a sátán valamiképp megszállja áldozatait, beléjük költözik vagy rájuk ül”.⁷² Nem véletlen, hogy a 19. század második s a 20. század első felében is az egyházi jellegű lapokban, kiadványokban rendre az *obsessio* megszállottságértelme használatával találkozunk.⁷³ A *Pallas nagy lexikona* 1896-ban megjelent vonatkozó kötetében ez áll: „Obsessio, obsidio v. obsidium (lat.) a. m. megszállás, körülzárás, ostromzár”.⁷⁴ Húsz esztendővel később szó szerint megismétli ezt a *Révai nagy lexikona*, de már hozzáfűzi a következő utalást is: „L. még Kényszer gondolatok”.⁷⁵ A 20. században ugyanis már nem annyira az exorcizmus, mint inkább a pszichiátria kapcsán kerül említésre e latin szó. A 19. század második felében kibontakozó pszichiátria tudománya különböző művelői előbb több különböző elmebaj latin megnevezésére használták az *obsessio* megjelölést,⁷⁶ amely végül a gondolkodás tartalmi zavarai egyik válfaja, a *kényszer* egyik alcsoportja, a *rögeszme*, a *kényszerképzet* megnevezéseként rögzült.⁷⁷ (Az európai pszichiátriában egyébként a német–osztrák Richard Freiherr von Krafft-Ebing (1840–1902) használta először 1867-ben e terminust ilyen érte-

69 Lásd: *Rituale Romanum* 1614. 342–377. – Kiemelés tőlem. Sz. J.

70 Lásd például: Bárth 2016. 213. – A 13. századi nyugat-európai anyagban is az *obsessus/obsessa*, illetve a *demoniacus/demoniaca*, valamint a görög *energumen* kifejezés szerepel (Newman 1998. 733.). Nancy Caciola ezeken kívül az *arreptitio*, *indaemoniati*, *possessio* és *vexati* kifejezéseket is említi (Caciola 2000. 291.).

71 Nagy 1845. 252., 290.

72 Magyar 2002. 849.

73 Lásd például *Magyar Sion*, 1893. Új sorozat 7. évf. 6. sz. 468., *Religio* 1899. LVIII. évf. 2. félév 6. sz. 45. p., 1912. LXXI. évf. 12. szám 177., Hatheyer 1915. 30., Pogány 1925.

74 *Pallas nagy lexikona*, 13. kötet, 1896. 327.

75 *Révai nagy lexikona*, 14. kötet, 1916. 634.

76 A fogalom orvostudományi történetéről ld.: Berrios 1996. 140–156.

77 Tringer 2000. 30. – A rögeszmét egyaránt magyarázták 1.) az akarat, 2.) az értelem és 3.) az érzelmek zavaraként; az első és harmadik nézet Franciaországban, a második pedig Németországban volt népszerűbb. Berrios 1996. 150.

lemben.⁷⁸) Az orvosi szaknyelv is azt tükrözi, hogy az *obsessio* mint „állandó jellegű téves tudattartalmak megnyilvánulása” nem tekinthető valamiféle enyhe, külsődleges problémának. E körülmény egyébként már Traugott Konstantin Oesterreich nevezetes könyvéből is ismert lehet.⁷⁹

II. 3. A (*spirit*) *possessio(n)* mint átfogó vallástudományi fogalom

A (*spirit*) *possession* kifejezést átfogó vallástudományi fogalomként használja az angol nyelvű szakirodalom. Noha az angol nyelv a *possession* főnevet – amely a latinból az ófrancia nyelv közvetítésével került a középangolba – alapvetően a ’birtoklás ténye, valamit tulajdonolni vagy kontrollálni’ kifejezésére használja,⁸⁰ s ilyen értelemben nincs negatív töltete, azonban van olyan jelentésárnyalata is, amely teljesen megegyezik az eredeti (egyházi) latin jelentéssel: ’démon vagy szellem ellenőrzése alatt állni.’⁸¹ A szótárral szemben a beszélt nyelvben sokkal erősebb, mondhatni meghatározóbb a szó utóbbi jelentése. Nem véletlenül fogalmazott eképpen Craig E. Stephenson *Possession: Jung’s Comparative Anatomy of the Psyche* című könyve kapcsán a mű egyik recenzense: „»Megszállottság«, ez a szó, úgy tűnik, hogy ellenszegül a pszichológiai tartózkodó magatartásnak és azonnal magához ragad ördögűzőket, sötét, ijesztő irodalmat és horrorfilmeket”.⁸² Mind a latin *possessio*, mind az angol *possession* szó erősen kötődik a keresztény kultúrkörhöz, ráadásul demonocentrikus, és ily módon negatív töltete, agresszív konnotációja van. Ezek miatt nem tartom kellően megfontoltnak és alkalmasnak összehasonlító vallástudományi és vallásfenomenológiai használatát.⁸³ Úgy vélem, érthetetlen és tudományosan indokolhatatlan, hogy miért nem *értékítélet-mentes* kifejezést kerestek (például: *természetfölötti hatás* vagy *befolyás*) egy átfogó vallásfenomenológiai fogalom kialakítása során. Olyat, amelyet nem terhel más valláshoz kapcsolódó jelentésárnyalat. E tekintetben példát vehettek volna Rudolf Ottóról, a vallásfenomenológia egyik klasszikusáról, aki annak érdekében, hogy a *szent* szó kereszt-

78 Berrios 1996. 141.

79 Oesterreich 1930. 77.

80 A *jogi* nyelvben ’látható hatalom vagy irányítás valami fölött’ jelentésű, s e kifejezést a törvényes tulajdonjogtól való különbségtételre használják; arra, hogy a birtokló vagy használó személye eltér a tulajdonostól. *Labdajátékoknál* egy játékos vagy a csapat részéről a labda ideiglenes kontrollját, birtoklását fejezi ki. Lásd: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/possession> – Utolsó hozzáférés: 2015. március 30.

81 „The state of being controlled by a demon or spirit: *they said prayers to protect the people inside the hall from demonic possession*” – lásd az előző jegyzet hivatkozását.

82 „»Possession«, a word that seems to defy psychological containment and immediately drag in exorcists, Gothic literature, and horror films, is a very deliberate choice here” (Rowland 2009. 1.).

83 Ez a példa is erősíti azon kutatók véleményét (pl. Robert Segal, Hans Penner, Donald Wiebe), akik a vallásfenomenológia részéről hiányolják a módszertani szigorúságot, és felróják annak szubjektív, tudománytalan vonásait (lásd Például: Segal 1983, 1994; Idinopulos–Yonan 1994.).

ténységgel összefüggő konnotációja ne legyen zavaró, helyette a *numinózus* fogalmát vezette be.⁸⁴

Vita et scientia

A felvázolt és vitatott nézetek számos kiváló szakember nézőpontját tükrözik. A kritikai megjegyzéseim nem kisebbítik sem az őket, sem az elgondolásaikat közvetítő és saját eredményekkel gazdagító Pócs Éva szakmai kvalitásait. *A tudomány többek között azért is tudomány, mert művelői között nincs mindig és mindenben teljes nézetazonosság.* Csak a diktatórikus gondolkodás tételezi azt, hogy nem lehet az eltérő vélemény mellett is megfontolásra méltó érveket felsorakoztatni.

Úgy vélem, ha valaki a természetfölötti hatások narratíváinak folklorisztikai feldolgozására vállalkozik, akkor az adatközlőktől gyűjtött és a vonatkozó szakirodalom adataival kiegészített anyag elemzése során metodikailag két út között választhat:

- 1.) az anyagot kizárólag annak belső logikája alapján értelmezi, s a használt fogalomrendszer is az alapján kerül kialakításra;
- 2.) az anyagot tágabb összefüggésrendszerbe ágyazva szólaltatja meg, ez esetben, ha ugyanolyan jelenségről van szó, használható a tágabb értelmezési környezetben már bevált terminológia (is).

A kettő összekeverése, a tágabb értelmezési környezetből fogalmak áttemelése oly módon, hogy közben a fogalmakat nem az eredeti jelentésükben, hanem lényegesen átértelmezve használjuk – megítélésem szerint módszertanilag helytelen eljárás. Ráadásul azáltal, hogy a terminológia átvétele kapcsán nyomatékosan egy teológus művére történt hivatkozás,⁸⁵ a folklorista szerző a saját kutatásait összekapcsolta az egyház megszállottságértelmezésével és tapasztalatával. Valójában azonban ***Pócs Éva fölöttébb gazdag ismeretanyagot felvonultató narratívája lényegében egy olyan önálló és sajátos tudományos univerzumot képez, amelynek nincsenek igazán érintkezési pontjai az egyházi tapasztalatból kirajzolódó megszállottságjelenséggel.*** Ez nem jelenti azt, hogy Pócs és a hozzá hasonló módon a saját maguk által kreált „megszállottság”-képzet csapdájába került kutatók tudományosan értéktelen vagy teljesen haszontalan dologra pazarolták volna az energiáikat. Az általuk kialakított sajátos vonatkoztatási rendszerben a tradicionális kultúra egy fontos része értelmezhető és elemezhető, s ez gazdagítja az eddigi tudományos ismereteinket. *Nem szabad azonban megfélekedezni arról, hogy ez az olvasat nem vetíthető ki az egyház megszállottságtapasztalatára, mert a megközelítésük, fogalomhasználatuk nem kompatibilis azzal.* Jóllehet, szándékaik, törekvéseik kimondva-kimondatlanul általános vallástudományi igényűek, ám ez – mint e tanulmány példái is mutatják – metodikai

⁸⁴ Otto 1920. 5–7.

⁸⁵ Lásd például: Pócs 2001b.

és filológiai hibák miatt gyakorlatilag önkorlátozásba torkollott, így vonatkoztatási rendszerük nem tesz eleget egy univerzális értelmezési keret követelményeinek.

Hálátlan dolog kritikát megfogalmazni, ám ha komolyan vesszük, hogy a tudomány munkásai vagyunk, nem bújhatunk ki e „munkaköri feladat” alól. Ahogy a nyelvészprofesszor Kiss Lajos is hangsúlyozza, „a tudomány kérlelhetetlen igazságkeresés. Nem lehet a vallás szolgálóleánya, sem a politika prostituáltja”.⁸⁶ Függetlenül attól, hogy ki írta, kutatói kötelességünk harag és részrehajlás nélkül rámutatni a nem kellően megalapozott megfogalmazásokra, kifogásolható módszertani eljárásokra, pontatlan fogalomhasználatra.

A magyar néprajzról sok minden elmondható, de az egyáltalán nem, hogy fejlett vitakultúra jellemezné. Kizártnak tartom, hogy a vázlatosan számba vett értelmezési és filológiai problémáknak legalább egy részét mind ez ideig rajtam kívül ne észlelte volna senki. Alighanem a rosszul értelmezett tekintélytisztelet volt az oka az eddigi hallgatásnak. Bármennyire is furcsának tűnhet ez sokaknak, azt gondolom, a tudományos vita is lehet egy tudós iránti tisztelet kifejezési formája. Én legalábbis erre törekedtem.⁸⁷

Szakirodalom

AHLGREN, Gillian T. W.

2005 *Entering Teresa of Avila's Interior Castle: A Reader's Companion*. Mahwah: Paulist Press.

AMORTH, Don Gabriele

1994 *Egy ördögűző tapasztalatai*. Budapest: Ecclesia.

2009 *Ördögűzők és pszichiáterek*. Nagyvárad: IHTYS Kiadó.

2010 *Róma ördögűzőjének újabb tapasztalatai*. Nagyvárad: IHTYS Kiadó. (3. kiadás)

BAMONTE, Francesco

2015 *Szűz Mária harca a gonosszal az ördögűzések alatt*. Nagyvárad: IHTYS Kiadó.

2016 *Megszállottság és ördögűzés. Hogyan ismerjük fel a ravasz kísértőt?* Nagyvárad: IHTYS Kiadó.

BARTH, Heinz-Lothar

2002 *Az exorcizmus leértékelése az Egyházban. Szent Margit Lap VIII. 69.* (2002. február), 70. (2002. március). (Online: <http://www.katolikus-honlap.hu/0704/exor.htm> – Utolsó hozzáférés: 2019. július 31.)

86 Ha valaki a tudomány művelőjeként a keresztény világkép talaján áll, az egyáltalán nem jelenti azt, hogy autonómiájától megfosztva, a tudományt a vallás alá rendeli.

87 E tanulmánnyal le kívánom zárni – ha nem is véglegesen, de mindenképpen hosszabb időre – az e témakörben való publikálást. A következőkben már csak a korábban leadott kézirataim megjelenése várható.

BÁRTH Dániel

2013a Pater Rochus, der ungarische Gassner: Exorzismus, Volksfrömmigkeit und Katholische Aufklärung in Südungarn im Mitte des 18. Jahrhunderts. *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* VIII. 85–100.

2013b Ételek és italok megáldása. Népi igények és egyházi kínálat a kora újkortól napjainkig. In: Déri Balázs (szerk.): *Convivium*. Budapest: ELTE BTK Valástudományi Központ, 147–155.

2014 Katolikus felvilágosodás és népi kultúra a 18. századi Magyarországon. In: Hermann István (szerk.): *Padányi Bíró Márton emlékezete*. Veszprém: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 39–58.

2015 Kommunikáció a tisztátalan lelkekkel. In: Pócs Éva (szerk.): *Test, lélek, szellemek és természetfeletti kommunikáció*. Budapest: Balassi Kiadó 569–579. (Vallásantropológiai Fogalmak Tudományközi Megközelítésben VIII.)

2016 *A zombori ördögűző: Egy 18. századi ferences mentalitása*. Budapest: Balassi Kiadó (Vallásantropológiai Tanulmányok Közép-Kelet-Európából 3.).

BARTON, Georg A.

1918 Possession (Semitic and Christian). In: Hastings, James (ed.): *Encyclopedia of Religion and Ethics. Picts-Sacraments*. Vol. X. Edinburgh–New York: T.&T. Clark–Ch. Scribner's Sons, 133–139.

BENZ, Ernst

1972 Ergriffenheit und Besessenheit als Grundformen religiöser Erfahrung. In: Zutt, Jürg (hrsg.): *Ergriffenheit und Besessenheit – Ein interdisziplinäres Gespräch über transkulturell-anthropologische und -psychiatrische Fragen*. Bern: Francke Verlag, 125–148.

BERRIOS, German E.

1996 *History of Mental Symptoms. Descriptive Psychopathology Since the Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

BODDY, Janice

1994 Spirit Possession Revisited: Beyond Instrumentality. *Annual Review of Anthropology* XXIII. 407–434.

BOURGUIGNON, Erika

1973 Introduction: A Framework for the Comparative Study of Altered States of Consciousness. In: Uő (ed.): *Religion, Altered States of Consciousness, and Social Change*. Columbus: Ohio State University Press, 3–35.

1976 *Possession*. San Francisco: Chandler&Sharp Publishers (Chandler&Sharp Series in Cross-Cultural Themes)

BROGNOLI, Candido

1651 *Manuale Exorcistarvm, ac Parochorum*. Bergomi: M. A. Rubei.

CACIOLA, Nancy

2000 Mystics, Demoniacs, and the Physiology of Spirit Possession in Medieval Europe. *Comparative Studies in Society and History* XLII. 2. 268–306.

- 2003 *Discerning Spirits: Divine and Demonic Possession in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.
- COHEN, Emma
- 2008 What is Spirit Possession? Defining, Comparing, and Explaining Two Possession Forms. *Ethnos* LXXIII. 1. 101–126.
- CRAPANZANO, Vincent
- 1987 Spirit Possession: An Overview. In: Jones, Lindsay (ed.): *Encyclopedia of Religion*. Vol. 13. Detroit–New York–San Francisco: Thomas Gale. 8688–8694.
- DEACON, John–WALKER, John
- 1601 *Dialogical Discourses of Spirits and Devils*. London.
- DELRIO, Martín Antonio
- 1617 *Disquisitionvm Magicarvm libri sex*. Mogvntiae: Peter Henning.
- EYNATTEN, Maximilian von
- 1635 *Manuale exorcismorum: Continens Instructiones, & Exorcismos ad eiicendos e corporibus obsessis spiritus malignos, & ad quaeuis maleficia depellenda, & ad quascumque infestationes daemonum reprimendas*. Antwerpen: Moretus.
- EWING, Katherine
- 1994 Dreams from a Saint: Anthropological Atheism and the Temptation to Believe. *American Anthropologist* XCVI. 3. 571–583.
- FORTEA, Jose Antonio
- 2006 *Interview With an Exorcist: An Insider's Look at the Devil, Demonic Possession, and the Path to Deliverance*. West Chester: Ascension Press.
- GÁL Péter
- 1996 *A New Age – keresztény szemmel*. Budapest–Pécs: Szegletkő (4. kiadás).
- GÖRRÉS, Joseph
- 1842 *Die christliche Mystik. Bd. 4. Erste Abtheilung*. Regensburg: Joseph Manz.
- GUTWENGER, Lisl (hrsg.)
- 1992 „*Treibt Dämonen aus!*” – *Matthäus-Evangelium 10,8. Von Blumhardt bis Rodewyk. Vom Wirken katholischer und evangelischer Exorzisten*. Stein am Rhein: Christiana-Verlag.
- HAMMAN, A.
- 1987 *Így éltek az első keresztények*. Budapest: Szent István Társulat.
- HATHEYER Ferenc
- 1915 Levélszokrény 38. A kereszténység csodái és a rendkívüli idegállapotú jelenségek. *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle* III. 1. 28–32.
- HINN, Benny
- 1992 *A kenet*. Budapest: Hit Gyülekezete.
- HOPPÁL Kál Bulcsú
- 2007 Megjegyzések a kommunikációról Karl Rahner nyomán. In: Cselényi Ist-

- ván–Hoppál Kál Bulcsú–Kormos József (szerk.): *Aquinói Szent Tamás nyomán. A Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság konferenciái 2004–2005*. Budapest: Mozaik, 236–260.
- IDINOPULOS, Thomas A.–YONAN, Edward A. (eds.)
1994 *Religion and Reductionism. Essays on Eliade, Segal, and the Challenge of the Social Sciences for the Study of Religion*. Leiden–New York–Cologne: Brill.
- KLANICZAY Gábor
2014 Vita Szulovszky János cikkével. *Ethnographia* CXXV. 2. 193–198.
- KLANICZAY, Gábor–PÓCS, Éva (eds.)
2005 *Communicating with the Spirits*. Budapest–New York: CEU Press (Demons, Spirits, Witches 1.).
- KOVÁCS Gábor
2006 *Mágia és hit*. Budapest: Szent István Társulat.
- KŐVÁRI Károly
1976 *A sátán hatalma*. Parma, OH: Vallás és élet.
- LANDMANN, Salcia
1976 *Apaga satana. Katholische Exorzismen. Zeitschrift für Religions und Geistesgeschichte* XXVIII. 3. 265–267.
- MAGYAR László András
2002 Orvoslással kapcsolatos szólások és kifejezések a magyar nyelvben. *Orvosi Hetilap* 143. 16. 845–851.
- MARKSCHIES, Christoph–REICHLE, Ingeborg–BRÜNING, Jochen–DEUFLHARD, Peter (hrsg.)
2011 *Atlas der Weltbilder*. Berlin: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- MARTIN, Malachi
1976 *Hostage to the Devil: The Possession and Exorcism of Five Living Americans*. New York: Reader Digest (Az 1992. évi kiadása az internetről szabadon letölthető: <https://ia801901.us.archive.org/11/items/HostageToTheDevil/HostageToTheDevil.pdf> – Utolsó hozzáférés: 2019. július 31.)
- MENGHI, Girolamo
1588 *Fustis daemonum adiurationes formidabiles*. Bononia: Rossium.
1644 *Flagellum Daemonum: Exorcismos Terribiles, Potentissimos, & efficaces, Remediaque probatissima ac doctrinam singularem, in malignos spiritus expellendos, facturasque & maleficia fuganda de obsessis corporibus complectens*. Venetia: Victor Sauion.
- MOHAY Tamás
2014 Megérteni, megmagyarázni, tudni, hinni: megjegyzések Szulovszky János dolgozatához. *Ethnographia* CXXV. 2. 207–212.
- MÜLLER Lajos
1926 *A kereszttség*. Budapest: Szent István Társulat (Keresztény Kiskönyvtár 17.).

NAGY Nepomuki János

1845 *Hierolexicon polymathicum latino-hungarorum. Latin magyar köztanulatos egyházi műszótár.* Szombathely: Reichard Károly's Fiai.

NEWMAN, Barbara

1998 *Possessed by the Spirit: Devout Women, Demoniacs, and the Apostolic Life in the Thirteenth Century.* *Speculum* 73. 3. 733–770.

OESTERREICH, Traugott Konstantin

1930 *Possession. Demoniacal and Other. Among Primitive Races, in Antiquity, the Middle Ages, and Modern Times.* London: Kegan Paul.

OTTO, Rudolf

1920 *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen.* Vierte Auflage. Breslau.

PÓCS Éva

2001a Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben. In: Pócs Éva (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában.* Budapest–Pécs: L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék 137–198, 357–359. (Studia Ethnologica Hungarica I.)

2001b Megszálló halottak – halotti megszállottság. In: Pócs Éva (szerk.) *Lélek, halál, túlvilág. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* Budapest: Balassi Kiadó 119–139. (Tanulmányok a Transzcendensről II.)

2001c Bevezető: egy munkaközösség tizenöt éve. In: Pócs Éva (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában.* Budapest–Pécs: L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék 9–19. (Studia Ethnologica Hungarica I.)

2002 „Én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájós”. Egyházi benedikció – paraszti ráolvasás. In: Pócs Éva: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán. Válogatott tanulmányok. I.* Budapest: L'Harmattan, 173–211.

2003a Megszállottságjelenségek, megszállottságrendszerek. Néhány közép-kelet-európai példa. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XXI. 211–271.

2003b Az isteni megszállottság motívumai az archaikus népi imádságokban és ráolvasásokban. In: Czövek Judit (szerk.): *Imádságos asszony. Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna tiszteletére.* Budapest: Gondolat–Európai Folklor Intézet, 113–131.

2005 Possession Phenomena, Possession-systems. Some East-Central European Examples. In: Klaniczay, Gábor–Pócs, Éva (eds.): *Communicating with the Spirits. In Demons, Spirits, Witches I.* Budapest–New York: CEU Press, 84–154.

2007 Megszállottság. In: Kőszegi Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon* VII. Budapest: Balassi Kiadó, 358–359.

2014 Válasz Szulovszky Jánosnak. *Ethnographia* CXXV. 2. 184–192.

POGÁNY Géza

1925 *Exorcismus*. Budapest: Szerző kiadása.

RATZSCH, Del

2002 *Miből lesz a tudomány? Rövid bevezetés a tudományfilozófiába*. Budapest: Harmat.

RODEWYK, Alfred

1950 Die Beurteilung der Besessenheit. Ein geschichtlicher Überblick. *Zeitschrift für katholische Theologie* LXXII. 4. 460–480.

1951 Dämonische Besessenheit im Lichte der Psychiatrie und Theologie. *Geist und Leben* XXIV. 1. 56–66.

1952 Die Teufelaustreibung nach dem Rituale Romanum. *Geist und Leben* XXV. 2. 121–134.

1953 Die Betreuung Besessener durch Ordensleute. *Theologisch-praktische Quartalschrift* CI. 2. 224–230.

1963 *Die dämonische Besessenheit in der Sicht des Rituale Romanum*. Aschaffenburg: Paul Pattloch Verlag.

1966 *Dämonische Besessenheit heute. Tatsachen und Deutungen*. Aschaffenburg: Paul Pattloch Verlag.

2001 *Der Teufel ernst genommen*. Erste überarbeitete Auflage. Stein am Rhein: Christiana-Verlag.

ROWLAND, Susan

2009 Possession: Jung's Comparative Anatomy of the Psyche by Craig E. Stephenson, Routledge, 2009. *Journal of Jungian Scholarly Studies* V. 5. 1–3.

SAUDREAU, August

1921 *L'État mystique sa nature – ses phases et les faits extraordinaires de la vie spirituelle*. Paris–Arras–Angers: Amat–Brunet–Grassin–Richou.

SCHÖNKNECHT, Peter

1999 *Die Bedeutung der verstehenden Anthropologie von Jürg Zutt (1893–1980) für Theorie und Praxis der Psychiatrie*. Würzburg: Königshausen & Neumann.

SEGAL, Robert

1983 In Defense of Reductionism. *Journal of the American Academy of Religion* LI. 1. 97–124.

1994 Reductionism in the Study of Religion. In: Idinopulos, Thomas A.–Yonan, Edward A. (eds.): *Religion and Reductionism: Essays on Eliade, Segal, and the Challenge of the Social Sciences for the Study of Religion*. Leiden: Brill, 4–14.

SMIT, Johannes

1913 *De daemoniacis in historia Evangelica. Dissertatio exegetico-apologetica*. Romae: Sumptibus Pontificii Instituti Biblici.

SÖVEGES Dávid

1993 *Fejezetek a lelkiség történetéből*. Pannonhalma: Szent Gellért Hittudományi Főiskola.

SURIN, Jean Joseph

1683 *Catéchisme spirituel de la perfection chrétienne*. Vol. 1–2. Paris: Martin.

SZABÓ László

2008 Lehet-e a hagyományos paraszti közösségekben generációs ellentét? In: Gyáni Gábor–Láczay Magdolna (szerk.): *Generációk a történelemben. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete*. Nyíregyháza: A Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület–Nyíregyházi Főiskola Gazdasági- és Társadalomtudományi Kara, 247–258.

SZEGHY Ernő

1990 [1944] *A belső várkastély kapuja. Gondolatok az imáról*. Budapest: Szent István Társulat.

SZULOVSZKY János

1984 Egy tudomány előítélete önmagáról – avagy meddig lesz néprajz? (Definíciók a néprajzról) In: Pándi Lajos (szerk.): *Acta Iuvenum Universitatis Debrecenensis de Ludovico Kossuth Nominat. Súdium XV. (Marxizmus-leninizmus 4.)* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 53–80.

2014a Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése? *Ethnographia* CXXV. 2. 161–183.

2014b Válasz – dióhéjban. Pócs Éva, Klaniczay Gábor, Mohay Tamás és Vargyas Gábor hozzászólása margójára *Ethnographia* CXXV. 2. 213–215.

2017a Szempontok és adatok a szellemi világ néprajzának keresztény értelmezéséhez. In: Pilipkó Erzsébet–Fogl Krisztián Sándor (szerk.): *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10*. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum, 375–407.

2017b “Divine and Demonic Possession”? Farewell to a Failed Concept. In: Mátféfy, Attila–Szabados, György (eds.): *Shamanhood and Mythology. Archaic Techniques of Ecstasy and Current Techniques of Research. In Honour of Mihály Hoppál, Celebrating his 75th Birthday*. Budapest: Hungarian Society for Religious Studies, 449–466.

2018a *Vallás – világkép – tudomány. A keresztény tudományos értelmezési keret létjogosultsága*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság–L'Harmattan Kiadó (Vallástudományi Könyvtár XVI.).

2018b Az összehasonlító vallástudomány egyik alapelvének korrekciója. *Valóság* LXI. 9. 70–77.

THYRAEUS, Peter

1594 *De Daemoniacis Liber Vnvs in Qvo Daemonum Obsidentivm Condito; Obsessorvm Hominvm Statvs. Coloniae Agrippinae: Cholini*.

TRINGER László

2000 *Tabularium psychiatriae*. Budapest: Melania Kiadói Kft.

VALPY, Francis Edward Jackson

1828 *An Etymological Dictionary of the Latin Language*. London.

VARGYAS Gábor

2014 Megjegyzések Szulovszky János „Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése?” című írásához. *Ethnographia* CXXV. 2. 199–206.

ZINSER, Hartmut

1990 Besessenheit. In: Hubert Cancik–Burkhard Gladigow–Matthias Laubscher (hrsg.): *Handbuch religionswissenschaftlicher Grundbegriffe*. Bd. II.: Apokalyptik–Geschichte. Stuttgart: Kohlhammer, 131–135.

ZUTT, Jürg

1972 Ergriffenheit, Erfülltheit und Besessenheit im psychiatrischen Erfahrungsbereich. In: Zutt, Jürg (Hrsg.): *Ergriffenheit und Besessenheit – Ein interdisziplinäres Gespräch über transkulturell-anthropologische und -psychiatrische Fragen*. Bern: Francke Verlag, 11–24.

POSESIE DEMONICĂ: INTERPRETĂRI, PROBLEME, CONSIDERAȚII

Din momentul în care a apărut cartea lui Erika Bourguignon, devenită clasică de la apariția ei din 1976, și până astăzi există o bibliotecă întreagă de lucrări, reprezentând diverse discipline, despre așa-numitul fenomen al posesiei demonice. Autorul studiului este de părere că această abundență, în loc să aducă o clarificare a tematicii, a rezultat o situație haotică. Prin contribuții filologice documentează modul în care în cercetările referitoare la cultura creștină unii autori neglijează lucrările care s-au născut în domeniul experiențelor creștine, sau cel puțin cunoștințele lor în acest sens sunt destul de precare, ceea ce a condus la numeroase confuzii și interpretări greșite.

POSSESSION: INTERPRETATIONS, PROBLEMS, CONSIDERATIONS

Since the now-classic book of Erika Bourguignon was published in 1976, a whole library of works has been written on the issue of the so-called demonic possession by representatives of different scientific disciplines and approaches. Rather than clarifying the phenomena, this variety of works resulted in chaos within the domain. By means of philological data, this study demonstrates how the researchers of Christian culture disregarded the experiences of Christian literature about supernatural phenomena, which eventually led to numerous misunderstandings and misinterpretations.